

Sobre el temps

L'home no el coneix pas, el món. No sap el que és, ni s'hi interessa gens. N'hi ha, certament, que imaginem un Déu, un demiürg legislador del món, i n'hi ha d'altres, ateu segons ells, que es posen en certa manera al lloc de Déu legislant, assignant, en nom d'estudis que anomenem teològics, físics, químics o matemàtics, tot de regles a l'univers, o que més aviat intenten de pensar aquestes regles tal com foren assignades a les coses no saben pas per qui, com l'esclau que sempre provaria de pensar l'ordre de la ciutat com el pensa el rei que ha creat tal ordre i el manté. Però el comú dels homes s'hi interessa poc, per aquestes conjectures. L'home només aspira a conèixer la seva pròpia condició. El que existeix, com a tal, no és pas interessant; o, més ben dit, de tot el que creiem que compon l'univers, només existeix el que cadascú en certa manera pot trobar, en aquesta condició que li és imposada, com en el palmell de la mà. Tot el que podem copsar ho traiem, no pas de nosaltres, certament, car en nosaltres no hi ha res, ans d'allà on som. Abans doncs de demanar-me què és el món o fins si n'hi ha, de món, em demano, no pas si sóc, que ja ho sé, no pas tampoc el que sóc, sinó més aviat com sóc, sota quina condició existeixo; i trobo tot seguit que la meua manera d'existir es defineix alhora per un cert poder de mi damunt meu, i per una certa impotència de mi pel que fa a mi.

Si intento definir aquesta impotència, la primera coerció que em ve al pensament, la que més sovint canten els poetes, la que és recordada més sovint en els discursos quotidians, és el temps. Existeixo en el temps, és a dir, sempre fora de mi; ja no sóc el que vinc de ser, encara no sóc el que seré, i tanmateix el que he estat, el que seré, són verdaderament jo. Però, ¿què vol dir, això? Car, perquè em sàpiga fora del passat, fora de l'avenir, perquè la porta la senti tancada de les dues bandes, cal que pensi el que he estat, el que seré; i fins ni això és evident. Perquè la condició del temps tingui un sentit, no cal pas només que se'm faci sentir quan en formo la idea, sinó que pesi damunt cada un dels actes per què s'expressa la meua existència. Doncs sí, és així. Car hi ha una llei amb què topo, que experimento des del moment que m'experimento a mi mateix, i que potser és prou per si mateixa per a definir la meua condició; és la llei per la qual per a mi res és immediat. Existir, per a mi, és actuar, sempre que prenguem aquest mot en el seu ple sentit; ara bé, des que actuo, se'm presenta que no em sóc suficient. Actuar, per a mi, no és altra cosa que canviar-me a mi mateix, canviar el que sé o el que sento; però aquest canvi meu que vull, voler no m'és pas prou, per a haver-lo. Només el puc aconseguir indirectament. Pateixo, desitjo, dubto, ignoro; són sempre maneres de dir que el que sóc no em satisfà, que el que sóc prescindeix del meu permís, per a ser jo; ho pateixo, el que sóc. Amb tot, hi tinc poder, damunt justament això que pateixo; la meua definició en certa manera és actuar; existeixo en la mesura que puc. Però no pas amb poder immediat; si sofreixo, no hi tinc pas autoritat, sobre el sofriment, ans només poder de canviar-lo per mitjà d'altres canvis que per ells mateixos em són ordinàriament indiferents. No sóc pas, doncs, poder sense límits, topo amb una existència estranya; aquest poder indirecte, que és la meua part, n'és la prova o més aviat el testimoni. Ara, que jo sigui fora de mi mateix, fora del meu abast directe, que no estigui immediatament en el meu propi poder, és el que per a mi defineix l'avenir; demà, per a mi, no és altra cosa que el que no m'és immediatament donat, el que no puc immediatament canviar, o, més ben dit, demà és aquest jo que no puc immediatament canviar. Aquesta relació entre el present i l'avenir és el que constitueix el temps.

L'instint popular, en la seva teologia, ha percebut que un ésser totpoderós, per a qui tot fóra immediat, és a dir, per a qui el desig aportaria per si mateix el seu objecte, no estaria sotmès al temps: igualment, en el Paradís terrestre no n'hi havia, de temps, i Adam fou condemnat a envellir i alhora a només exercir aquest poder indirecte que té de nom treball. El temps és així dirigit per definició. Diem sovint que és irreversible; però aquesta imatge sembla convidar-nos a tornar enrere, com si les neus d'antany fossin en alguna banda però inaccessibles per a mi, com si el temps fos, com sovint es diu, com un riu que se m'enduu o, segons la metàfora de Bossuet, un pendent que em cal baixar sense que pugui mirar enrere. Aquestes metàfores han donat lloc a la ficció de la màquina de recórrer el temps¹, somni humà que difícilment em privo de formar; voldria tenir-la, aquesta bobina màgica per la qual l'infant del conte, descabdellant-la, feia arribar tot seguit el lluny avenir, i també voldria, com l'infant ja vell intentà debades, poder cabdellar altre cop el fil; però aquestes metàfores són falses. El curs del temps, el record no el remunta pas, la previsió no el davalla pas, car el temps, pròpiament parlant, no transcorre. El temps és aquesta separació entre el que sóc i el que vull ser, talment que l'únic camí de mi a mi sigui el treball, és aquesta relació sempre trencada entre jo i jo que només relliga el treball; desitjar de ser a demà és desitjar haver allisat la post sense fer servir el ribot, és haver deixat el terra net sense fer servir l'escombra. Desitjar de viure ahir és desitjar que un treball em separi de les obres que he acomplert^a. No m'és pas més possible, això, que transportar-me al terme del més lleuger treball si no l'acompleixo.

Quan em transporto, per la recança o el remordiment, per la por o el desig, a un moment estrany al present, voldria saltar per damunt dels treballs; és a dir, menystinc la condició humana, per la qual el temps, com a forma del treball, és adreçat a l'avenir, a aquest avenir que d'alguna manera puc copsar des d'ara pels treballs començats. D'aquest covard pensament en neix la idea d'un temps propi de cadascú. El temps però no és pas pròpiament meu, és l'empremta damunt meu d'una existència estranya. Si em dispo a alçar un mur, el mur no és pas per a mi que està per venir, està per venir; igualment, si sota la pluja imagino un cel blau, o imagino tot altre esdeveniment possible de la meva vida, percepció, son, somni, plaer o dolor, només és imaginació present, i esdevé record només si dono un lloc a la cosa imaginada en la corrua dels treballs realment acomplerts. No és pas que el temps segueixi el ritme dels meus treballs, que per a aturar el temps només hagi de deixar de treballar. Si deixo de treballar, no deixa de ser veritat que el projecte no és pas un treball suficient; si deixo de voler, no per això la meva voluntat esdevé sobirana. Així, la llei situada fora del temps fóra el projecte suficient i, per consegüent, ja tot acomplert. Però la meva condició és tal que només he de conquerir l'eternitat d'una manera no pas consistent a intentar recórrer el temps o aturar-lo, ans a omplir-lo del meu treball establint, pel treball, entre el projecte i l'obra, aquest lligam que no em pot ser donat^b.

No em puc alliberar^c del temps, doncs, si no és conformant les accions a aquesta condició que m'imposa. En tant que expressa aquesta impotència radical de la meva voluntat a legislar sense fer, el temps és fora del temps, el temps és etern; el temps és d'alguna manera present per la presència d'aquesta existència estranya que me l'imposa. Així, no he pas de sortir de mi, per a trobar el que és estrany a mi. No és pas, però, que ho trobi directament en les meves impressions. Un dolor, per exemple, si no en tant que puc provar-hi el meu poder de canviar-lo tant com vulgui, per a mi és només una meva manera de ser immediatament donada. Res hi és separable de res; així, res hi és adreçat a res, i no em dona ni l'avenir ni per consegüent el temps; res hi és estrany a res, ni em dona res que no sigui meu. És així per a totes les impressions; una impressió que sento,

en tant que la sento, és meva; una impressió que desitjo, en tant que la desitjo, és meva. L'únic que no és meu en tota impressió és la llei per la qual no puc passar a una altra sense passar per impressions intermèdies, estranyes alhora a la que sento i a la que desitjo sentir, estranyes les unes a les altres si no és per ço que cadascuna succeeix a una altra, estranya cadascuna a tant se val quina altra. Ara, aquesta llei és justament la llei del temps, segons la visió genial de Kant, i és per aquesta llei del temps com a forma del treball que copso en cada impressió l'existència del món.

Aquest món es defineix justament per la llei que m'imposa; si d'instant en instant estic sens parar fora de mi, és perquè topo amb un món on tot és fora de tot. Si m'adreço al que desitjo, en comptes de ja ser-hi, si el que sóc només es pot lligar indirectament al que vull ser, és que he de superar un món on tot és estrany a tot, on res és lligat a res, on res s'adreça a res; on, en canvi, per una acció, per bé que indirecta, qualsevol cosa es pot lligar a qualsevol altra, tot i que no pas per qualssevol intermediaris. L'única llei d'un tal món és la juxtaposició^d. Així, és per l'experiència del treball que em són donats, sempre junts, temps i extensió, el temps com a condició, i l'extensió com a objecte de l'acció; la llei del treball implica, pel que fa a l'acció, que duri i, pel que fa al món, que s'estengui.

Pel que fa a aquesta existència que m'és estranya, si la considero en si no en puc saber res més; fins no hi ha res més a cercar-ne, per a mi. Però aquests colors, aquestes olors, aquestes impressions commovedores en ocasió de les quals sempre m'és donada l'extensió, cal a més a més que les percebi, és a dir, que les relacioni cadascuna amb l'extensió per a constituir-les totes en un món. Entre les emocions que experimento i l'extensió que pel treball copso a través d'elles com constituint l'existència antagonista, tan sols el treball hi posa una relació. Però la idea de treball no és pas prou per a assignar el seu lloc al món a tal soroll que sento; i el treball pel qual potser produeixo aquest soroll tampoc no és prou, car, per la definició d'extensió, les impressions lligades a aquest treball hi són de per si tan estranyes com a tot altre. La impressió que sento només la relaciono amb el món en la mesura que la relaciono amb cadascun dels treballs que podrien, sigui produir-la a partir d'una altra, sigui transformar-la en una altra^e. Així, les impressions que sento, no les puc ajuntar amb aquesta extensió pensada de què estan separades per un abís si no és servint-me d'idees que defineixin els treballs possibles. Idees essencialment ambigües, que expressen la naturalesa del món i alhora només valen per a mi; car el que hi ha de més en la idea de treball que no en la simple idea de canvi és certament la naturalesa de la matèria extensa; però aquests treballs possibles, amb tot, només tenen sentit per a mi. No hi ha pas treballs, en el món tot sol.

Aquests treballs només possibles, i per consegüent sense matèria, que no aconsegueixo sinó que sols concebo i imagino, només tenen en comú amb els treballs reals la forma, és a dir, la llei del temps; i és per això que totes les idees per les quals constitueixo les meves impressions en objecte^f són, com veié Kant, filles del temps². Tal és la idea de grandària extensiva. Aquesta cadira on jo voldria ser dista de mi com a afegida a mi pel projecte i alhora separada de mi no pas simplement per obstacles, ans pel mateix projecte; car, si la llei del treball no em prohibís els viatges immediats, jo hi seria abans de tot projecte. Així, per la llei del treball, el projecte conté la distància que, segons aquesta idea, defineix el més a prop i el més lluny, que abans de ser en tal lloc jo hauria de ser en tal, tal i tals altres. Amb tot, la quantitat, així, encara no m'és donada. Però si per exemple prenc per unitat de mesura la passa, distància indivisible en el sentit que, per l'estructura del cos viu, és franquejada abans de tot pensament, puc mesurar, no pas només tal o tal recorregut que em dugui d'ací a la cadira, sinó en certa manera el mateix projecte segons la idea que abans de ser on vull he de fer una passa, després una altra, després una altra;

concebre i alhora imaginar aquestes passes l'una després de l'altra sense aconseguir-les és engendrar la quantitat pel nombre. Idea ambigua, car d'una banda no puc mesurar sense unitat de mesura i, de l'altra, perquè, des que per la mesura afegeixo la unitat a l'extensió, la unitat deixa de ser indivisible i es dissol. Pot molt ben ser que aplicar el nombre a l'extensió sigui el principal objecte de la matemàtica, de què la geometria analítica en fóra així el centre, i en què les fraccions, els nombres negatius i els càlculs integral i diferencial representarien etapes d'aquest moviment. Però la idea de distància, des que l'aplico al món, és ambigua també d'una altra manera. Car la idea de distància expressa que cap trasllat és per a mi immediat, que, a qualsevol lloc que desitgi de ser, immediatament només puc fer que adreçar-m'hi; però qui m'imposa aquesta llei és un món que es resisteix a tota direcció que jo pugui prendre, car la juxtaposició hi és l'única relació^g. Com que la distància és una relació entre coses separades, el món, en tant que definit per la juxtaposició, m'imposa la distància però per a ell la refusa; si per a mi no hi ha res immediat, és que en el món, en cert sentit, només hi ha immediat^h.

La causalitat conté la mateixa ambigüitat, però d'una manera molt més temible, perquè sembla informar-me de l'estructura de l'univers. Com que, a mesura que treball o, si no treball, a mesura que reposo, les condicions del treball a cada instant són unes altres, no puc deixar d'afegir al món aquest temps que fins ací sols experimentava com la llei que m'és imposada; però, afegir a la matèria extensa la successió de les impressions que sento, per a mi només pot ser concebre, i alhora imaginar, unes menes de treballs pels quals el món produiria en mi una impressió a partir de la precedent. El món, així, és per a mi com un company de treball. I com que, per l'estructura del cos, el treball només és experimentat per mi com concatenant accions immediates, o almenys acomplertes abans de tot pensament, igualment imagino la causalitat com concatenant esdeveniments; l'esdeveniment és a la causalitat el que la unitat de mesura és a la quantitat. Però, d'altra banda, sé que el món n'és el contrari, del treballador. Aquests treballs del món que la causalitat em fa concebre només poden ser treballs que surten sols, treballs immediats; idea contradictòria. I, així, com que en el món tot sol no hi ha treballs, en cert sentit per al món tot sol no hi ha durada; tant com l'ànima del temps consisteix a ser irreversible o, millor, dirigit, el món, com a regne de l'immediat, rebutja el temps. Per això, el temps objecte de la ciència és d'alguna manera immòbilⁱ.

No hi ha necessitat d'intentar-les resoldre, aquestes contradiccions. La quantitat, la causalitat i totes les idees, germanes seves, que les coses semblen alhora reclamar i refusar, per a mi només són mitjans per a copsar l'existència del món en cada impressió; car, defora de la idea d'extensió, no en puc conèixer res, del món, si no és constatant. L'única manera que tinc de pensar aquestes idees és armar-me d'elles per conquerir el món. Desvetllem-nos doncs de bell nou al món, és a dir, tornem al treball i a la percepció, sense que ens manqui el coratge per a observar la regla per la qual només el que fem pot ser treball i el que sentim percepció: rebaixar el cos al rang d'eina³, i les emocions al rang de signes.

TEXTOS SOBRE EL TEMPS I SOBRE L'ESQUEMATISME⁴

[Jo sóc fora de mi]

El temps és una relació entre el present i l'avenir per la qual, vulgui el que vulgui, des que vull sóc fora de mi, essent el treball l'únic camí de mi a mi. Sóc fora de mi, tot és mediat, per a mi. El que així em separa de mi és definit justament per aquesta condició que em sento imposada. Voler és el que constitueix d'alguna manera el meu ésser; el voler és com una relació entre jo i el que vull fer ser i no és. Però per l'existència de la cosa antagonista, aquesta relació és trencada en el sentit que l'existència de l'objecte del meu voler, que no és, no depèn gens d'aquest voler, sinó d'un canvi que en si mateix no és objecte de la meva voluntat. La relació entre el voler i l'objecte del voler és dissolta, car els termes, interiors l'un a l'altre per la naturalesa del voler, són exteriors per la meva condició. Si vull ser al carrer, sóc al carrer, per aquest voler almenys ja m'hi llanço; però la meva condició és que no m'hi llanço pas; només m'hi llançaré des del darrer graó d'aquesta escala on no desitjo gens d'anar. Aquests dos termes que la meva voluntat posa en relació són disjunts per quelcom que és com la negació de la relació. Si sóc així fora de mi, és que la meva existència va aparellada a alguna cosa que és absolutament fora de si, on res és dirigit. Aquesta relació sempre rompuda entre jo i el que vull, la restableixo pel treball. Aquesta relació, que, sigui quin en sigui el contingut, és sempre rompuda i sempre refeta, és el temps. Ompló el temps. Voler que l'avenir arribi més ràpid, com l'infant del conte, que feia arribar l'avenir descabdellant una bobina màgica, és voler que la post sigui llisa sense haver-hi passat el ribot, que el terra sigui net sense haver-hi passat l'escombra. Així, no són pas les sensacions, sempre al primer moment emocions en mi, sinó el temps qui em fa copsar el terme antagonista, el qual justament per això el definim matèria extensa. No he pas de sortir de mi per a trobar el que és estrany a mi. Ho trobo per aquesta condició, que el projecte no és treball suficient. No és pas que el temps segueixi el ritme dels meus projectes, dels meus treballs, que només hagi de deixar de treballar, per a aturar-lo. Certament, sóc jo qui, pels meus treballs, ompló el temps; però, si em nego a treballar, no per això el projecte esdevé un treball suficient. Doncs bé, el que en diem eternitat és just això, el projecte suficient de per si pel que fa a la realització i, per consegüent, ja acomplert. Aquesta eternitat no m'és pas donada, però la imito omplint el temps, establint pel treball, entre projecte i obra, aquesta relació que la natura em refusa.

*

És per aquesta condició de poder indirecte que sóc així fora de mi. No és pas que la meva condició canviï segons el que accomplixo o el que experimento; la meva condició pròpia és que, sigui el que sigui el que pugui voler, el que vull ser és sempre fora de mi, fora del meu abast directe; i els mots experimentar i acomplir només tenen sentit per aquesta condició. Ara bé, el mot avenir expressa justament aquesta condició; car l'avenir només és per a mi el que no m'és immediatament donat. El pensament popular, en la seva teologia, ha comprès que, per a un ésser omnipotent, per a qui tot fóra immediat, no hi hauria temps. Diem sovint que el temps és irreversible; aquest mot sembla traduir el sentiment que experimentem quan, retornant als records, provant de percebre-hi les coses passades i no podent-ho gens, ens demanem on són les neus d'antany, com si el passat fos encara en alguna banda però separat de nosaltres per un mur infranquejable. És pensar feblement. En comptes de dir que el temps és irreversible, val més dir que és dirigit. És dirigit a l'avenir, no pas per atzar, ans per la seva naturalesa, car viure en el temps no és altra cosa per a mi que no poder ser el que vull sense adreçar-m'hi. El temps és així essencialment una relació entre el present i l'avenir; el passat només és pensat per reflexió, i també dirigit ell a l'avenir. Desitjar de tornar al passat no té sentit; voler és girar-

se vers el que ha de ser. Omplo el temps pels meus treballs; ho experimento, però ho faig. ¿Què significa, però, aquesta condició de poder indirecte? Significa una existència estranya, i de per si la defineix. Estranya, no pas fora meu; aquest mot no té sentit aplicat al que no és gens de la mateixa naturalesa que jo. Una sola cosa és fora meu, i és el meu jo per venir. Aquesta existència estranya no és pas experimentada com el que és fora meu, sinó com el que em separa de mi. ¿Què és? És definida pel poder indirecte que m'ofereix. Per ella els instants són independents els uns dels altres; per ella la meua acció, que rep llavors el nom de treball, és independent tant del desig que m'empeny com de l'obra que ha d'acomplir. Pel fet d'aquesta existència, res és immediat, per a mi, justament perquè en ella tot és immediat. El meu treball sobre aquesta matèria antagonista és l'intermediari indispensable entre el projecte i l'obra, justament perquè en ella res és intermediari, en el sentit que res hi és dirigit a res. Tot és fora de tot. Si puc dir metafòricament que la meua vida està estesa, és en tant que reflecteix la imperiosa presència d'una matèria verament estesa.

Temps, manera pròpia meua d'estar estès.

[*El treball, llei del temps*]

L'home, de la seva condició, en coneix primerament això: que és successiva. Hem d'esperar, o fer. L'infant del conte, estirant el fil de la bobina màgica, feia accelerar l'avenir, però no el podia pas rebobinar, el fil; aquest mite és fàcil de comprendre; el temps no ho fóra pas, d'irreversible, si pogués ser així recorregut més ràpid, si un instant ens pogués arribar sense haver esperat els precedents. Si estiro el fil de la bobina, ¿què vol dir, això? ¿Que potser aquestes posts que començo a ribotar, si estiro el fil uns quants centímetres, seran llises sense haver-hi passat el ribot, que potser aquest terra que estic a punt d'escombrar estarà net sense ni haver agafat l'escombra, que potser aquest lloc geomètric que cercava el trobaré sense haver fet les construccions indispensables? No, certament. El temps hi haurà només passat, per on jo hauria pogut accomplir aquests treballs. L'única manera de passar immediatament a un moment qualsevol de l'avenir és dormir mentre l'espero. Així, el mite representa admirablement aquesta espera apassionada, mena de son tempestuós, per la qual, per a escapar del temps, ens abstenim enterament del treball que fa aparèixer la successió. Però no ens n'escapem pas, per això, de la condició de no poder obtenir tal estat nostre si no és després de tal, tal i tals altres estats. Així, el temps ens té sempre agafats; només podem triar entre fer-nos-el insensible a còpia de passivitat o fer-li engendrar les nostres obres. Però si, ni deixant de fer tot treball, no puc esperar que el temps deixi mai de tenir-me agafat, és que sóc un ésser actiu per naturalesa, i que, per a mi, existir és actuar. Heus ací per què el temps és esquema.

*

Les impressions, les emocions, les imaginacions no ens el donen pas, el temps; pertanyen al reialme de l'immediat. Per elles som absolutament reis, absolutament esclaus a cada instant, sense que res ens separi de nosaltres, ni fins i tot els nostres moviments en la mesura que només expressen la vida. "I, en l'ardent pau dels somnis naturals, tots els meus passos infinits em semblaven eternals⁵." Només el treball ens separa de nosaltres, i és el que defineix el temps. O, més ben dit, treball i contemplació junts. Si he de portar un poal ple d'aigua, o del fenc fer-ne pallers, o fer girar una maneta, em trobo lluny de mi

mateix, en el sentit que el pensament que forma el projecte no pot ser el que dirigeix l'execució, i que al seu torn aquest no és tampoc el que contempla l'obra. Si tinc gana, per exemple, i he de coure els aliments abans de poder menjar, el moment en què sento la gana només fa que posar-me en moviment; només després encenc el foc, preparo els aliments, els escalfa; només després els tinc cuits davant meu. El salari pagat a l'obrer en moneda expressa enèrgicament aquesta separació, llei dels treballs, entre el desig i la satisfacció del desig, aquesta independència del treball respecte del desig. Així com, si he de treballar, no puc satisfer el desig al moment que el formo, igualment, un cop acomplerta l'obra, res em pot tornar aquella primera alba del desig; els meus moviments potser hauran augmentat el desig, potser l'hauran reduït, potser destruït; de tota manera, l'hauran canviat. Igualment, el moment del projecte o, si es pot dir així, el moment del geni no s'és suficient; per a deixar una empremta en el món, cal que l'esperit que en aquest moment és el meu faci succeir a aquest moment altres moments sense geni, omplerts de moviments encadenats segons l'ordre exterior. La llei del temps consisteix, doncs, per a mi, en això, que no em puc ser mai suficient, que sens parar he de córrer rere meu. No pas anar de les obres als treballs i dels treballs als desigs, ans dels desigs a les obres pels treballs. Així, el temps és irreversible. Una obra acomplerta és un fet del món; res pot insuflar altre cop en ella aquest pensament que, d'alguna manera, la componia quan només era projecte, la nodria quan només era treball. Tots els projectes neixen, envelleixen en acomplir-se, i moren un cop acomplerts. Certament, ens en podem recordar. Però el record no ens el torna pas, el passat, car no ens permet de canviar-lo. És per un esforç, una acció de l'esperit, que passo del projecte a l'obra; partint del projecte, anant a l'obra, exerceixo el meu poder. El projecte em permet intervenir en aquest món on vull construir l'obra; l'obra no em permet intervenir en res, ni en els projectes ni en els treballs. Els meus pensaments s'acompleixen en el món, van al món i no en poden tornar; vaig de la resolució, de la promesa, a l'acció; no hi puc tornar, de l'acció a la promesa que l'alimenta. L'avenir és el reialme dels projectes no acomplerts, sobre els quals encara tinc poder. Però el que fa que el temps em tingui agafat és que tinc el poder d'acomplir-lo d'una altra manera, el projecte, no pas el d'abstenir-me; en tot moment, no fer res és també prendre partit, i un partit irrevocable. Estem embarcats. Cal triar. Podríem imaginar un món semblant a l'espai del geòmetra, que espera pacientment tant de temps com calgui el teorema següent; un món que esperaria que hàgim pres una resolució. Llavors, aturariem el temps com Josuè aturava el sol. El temps no s'atura mai. Entre els instants, de buit, no n'hi ha pas més que entre els objectes.

*

El temps és sempre dirigit pel camí de projecte a obra; i, certament, prenc també com a matèria del temps els esdeveniments del món tot sol; però el temps relatiu al món tot sol només és dirigit si els esdeveniments són considerats com a ocasió dels meus projectes o almenys de projectes, com a condicions dels meus treballs o almenys de treballs. Per als esdeveniments del món considerats com a tals, el temps no n'és, de dirigit; el món no té avenir, no té passat. La llei del temps és la llei de mediació, i l'avenir és el que no pot ser, tot seguit; l'avenir immediat, al temps de pensar-lo, ja hi sóc, és present; el passat immediat és el moment present des que penso que és present. L'immediat és la llei de les coses, i l'ànima del temps consisteix a ser dirigit; ara, aquestes dues idees són directament contràries; car dirigir-se vers alguna cosa és estar-ne separat, així com el projecte és separat de l'obra pel treball i el corredor de la meta per la cursa. La distància és una idea que no

pertany tant a l'espai com al temps, encara que, entre el nostre objecte i nosaltres, només l'extensió ens imposi una distància; d'on, aquesta fórmula sorprenent d'"el temps és la mesura de l'espai"⁶, o aquesta altra en el fons equivalent: "El nombre és l'esquema de la quantitat"⁷. El que pertany al món, doncs, no és mai, i en cap sentit, dirigit com a tal; cosa que ve a dir que el temps, tot i que certament ens ve imposat pel món, no és gens concebible en tant que el relacionem només amb el món. Que tot es faci per mediació en allò que fem és una condició que només ens és imposada a nosaltres, però imposada només per aquesta naturalesa del món segons la qual tot hi és immediat. El temps, doncs, només és dirigit pels treballs, siguin meus o no; cosa que importa poc, car, des que penso un treball humà, penso aquest progrés de projecte a obra. El temps és aquesta condició que m'és imposada, que experimento en tot el que faig i per l'experiència de la qual solament i sempre trobo, hi topo, toco amb el dit l'extensió, com ho exposa el famós teorema de la *Critique*⁸; fonament de la idea d'extensió en el meu pensament, en realitat testimoni perpetu de la presència del món. És pel temps que mesuro; car mesurar és experimentar el que em separa de tal o tal altre objecte; en realitat, efectivament, només mesurem la quantitat, és a dir, les distàncies. Com ho fem per mesurar indirectament les qualitats, és el que caldrà veure. L'extensió no m'és pas donada; el que m'és donat és el temps com a condició ineluctable; però és per aquesta condició que en cada metamorfosi enigmàtica de Proteu experimento o, més ben dit, trobo a cada instant l'extensió. És en això que consisteix l'esquematisme, i és així que podem comprendre com la teoria de l'esquematisme i el cèlebre teorema de l'*Analytique* estan lligats. I per això el temps és universal. Condició imposada per la matèria no pas als meus treballs, sinó als treballs. Pel que fa al record, sigui record d'accions, de sentiments o de pensaments, només fa que reconstruir, al més sovint en presència de l'obra, el pas de projecte a obra; car fins els sentiments, fins i tot els pensaments, no són res si no passen almenys a aquesta espècie d'obra que en diem expressió. Pel que fa al temps que no he conegut, per exemple el d'abans de néixer, per a mi fóra buit sense la contemplació d'obres com ara les catedrals, tan evidentment humanes que no se'm poden presentar sense que hi reconegui les petges d'un treball. Els monuments són punts de referència al llarg de la història humana. D'altra banda, el temps, en només expressar una relació entre (l'essència de) l'esperit i la naturalesa del món, és naturalment sense límits.

[L'esquematisme]

Esq. (Mesura)

L'esquema de la quantitat és el nombre; el temps és la mesura de l'espai; ¿què vol dir, això? Ací apareix la idea de mesura, car sens dubte només mesurem l'espai; més ben dit, sens dubte només mesurem les distàncies. L'extensió no és gens mesurable, no té ni dimensions ni parts, no és altra cosa que la relació exterior. El que es mesura és la manera com aquesta extensió sense parts, reialme de l'immediat, em separa del meu objecte, més ben dit, em separa a mi desitjador de mi assaboridor, a mi projectador de mi acomplidor; cosa que puc mesurar, car la naturalesa de l'extensió posa entre el meu objecte i jo un seguit de treballs independents, engranats per la meva sola voluntat. Però no pas indefinidament descomponibles; efectivament, hi ha àtoms de treballs, que són els moviments acomplerts com d'un sol cop per l'organisme des que els vull acomplir. La primera mesura la féu el corredor de curses, en comptar les passes que el separaven de la meta. El cos humà, en la seva estructura invariable, és el primer objecte que ha donat al

mesurador la idea d'unitat, mot ple de sentit. Mesurar, doncs, és fer succeir treballs a treballs; i la forma de tota mesura, independent de tals o tals altres treballs, ens és representada per aquesta successió, de què ens en fem la imatge reemplaçant els objectes per signes; és aquesta, la idea de nombre. L'esquematisme ens dóna així un temps simplement possible. Tan fàcil és pensar deu passes com deu mil; el corredor, però, en sentiria la diferència. L'esquema no és pas aquest temps que ens té agafats a cada instant, que em té agafat en aquest moment que penso el temps, sinó la forma de totes les nostres accions en tant que tenen per condició ser treballs, és a dir, no ser immediates; l'esquema és la forma de tots els treballs imaginats. Així, doncs, pensar una grandària qualsevol és imaginar que la recorrem.

*

Esq.

El temps com a esquema és la forma de totes les temptatives d'explicar les qualitats segones per la qualitat primera en treballs que em represento. Ací es mostra la distància entre percebre i conèixer. Analitzem, però. La quantitat és l'intermediari natural entre l'extensió i les qualitats segones, tot i que ella no sigui qualitat primera. L'extensió és ací mesurada pel recorregut; un tros d'extensió, que defineix una grandària, una distància, és engendrat per un treball, com ara posar un metre un cert nombre de cops sobre una superfície, treball discontinu, com ho vol l'estructura del cos en vida; i la imatge general, l'esquema d'aquest treball, si el concebem i imaginem alhora sense però posar-hi cap objecte, és la formació dels nombres. Així, la matèria del nombre, si és que es pot dir així, no és pas l'espai, car l'objecte no hi és, sinó el temps, condició imposada a totes les nostres accions per la llei del treball. El nombre defineix grandàries i distàncies, i per consegüent les formes. Les qualitats, les relacionem primerament amb els diferents sentits, és a dir, amb els diferents llocs del cos humà, però la idea d'intensitat o de grau es forma també en el temps, a imitació de la sèrie dels nombres, però sense poder mai esdevenir quantitat, perquè la sèrie aquí no correspon a cap treball real; no tenim manera, amb els nostres moviments, de fer passar un vermell de pàl·lid a fort, un so de greu a agut, sense ometre-hi cap grau. Certament, tenim el cant, però el cant, essent com interior al cos humà, no es pot pas dir que sigui treball. Sobretot, si canto *do*, no hi ha cap necessitat de cantar *re* abans de cantar *mi*. La feina del físic serà fer correspondre, a tots aquests graus, moviments de la matèria concebuts segons la idea de treball, com ara ones, vibració, emissió; i ací la ciència es presenta realment com l'únic coneixement. Per a substància, causalitat, acció recíproca, l'anàlisi s'esdevé molt més difícil.

Per a la quantitat (distància, etc.), la diferència entre l'home percebedor i el sabedor és que la percepció avalua, mentre que la ciència mesura. Ara bé, l'avaluació, sigui efectivament encertada o no, sempre és imaginària.

Igualment per a la quantitat.

*

Esq.

La llei dels treballs és la llei que imposa a tots els nostres projectes, des que passem a l'acció, les condicions que d'alguna manera posa l'univers als seus propis canvis; i, inversament, aquestes condicions només les coneixem pel treball. Així, afigurar-se tots els canvis com a efectes de treballs és imaginar, car als canvis del món en realitat els manca,

per a ser treballs, un pensament; però és també explicar, i és l'únic mitjà que tenim per a explicar. L'explicació és teològica o positiva, segons que la imaginació sigui mestressa o serventa, segons que la idea de projecte, inseparable de la idea de treball, sigui presa com a verdadera o com un simple ajut a la imaginació, continuament sobrepasat. El parany que ens para la causalitat és el pas directe d'una causa a un efecte, l'explicació del precedent pel següent. En els treballs humans, pensem el projecte, pensem l'efecte, i negligim els intermediaris; ara bé, els intermediaris hi són la part del món, en els treballs, i en els simples canvis subsisteixen sols. La llei dels nostres treballs, que res és immediat, ens ve del món, però no hi pertany pas, en els seus canvis naturals, perquè la idea d'intermediaris suposa justament relació entre els termes separats, suposa projecte i, doncs, pensament; en el món, en un sentit, només hi ha immediat. Així, a mesura que la idea de causalitat s'acosta a terra, el temps és com devorat per l'extensió. En els canvis naturals, tot hi és immediat, perquè tot hi és intermediari; el que era intermediari entre els meus projectes i les meves obres ja no és intermediari de res. D'on, una nova manera de dirigir el temps.

Considerat en els nostres treballs, el temps és dirigit, sense retorn possible, per la marxa contínua de projecte a obra; i mai no és possible que l'obra torni a esdevenir projecte, que un pensament madurat per l'acompliment retorni a la infantesa. Però, considerat en el pur canvi, el temps només és dirigit pel curs natural dels propis canvis⁹. Podríem dir que, si l'energia anés naturalment de menys a més, les coses caurien d'una energia inferior a una energia superior; però, d'alguna manera, per definició, l'energia més aviat es degrada. Si la calor esdevenia naturalment moviment, l'energia s'hi degradaria, en aquest pas. El que no pot tornar són *les condicions dels nostres treballs passats*. El temps irreversible és certament una condició que ve al món, però una condició que se'ns imposa, una relació necessària dels canvis i dels treballs.

D'altra banda, allò que concerneix el món tot sol, idea que certament ens cal formar un cop a la vida, no és pas, però, interessant. El que interessa és la condició humana, mot d'una ambigüitat admirable.

La nostra condició és la condició que l'univers imposa a totes les nostres actuacions.

*

Esq. *Causalitat*.

La idea de causalitat conté una contradicció essencial, que té la deu justament en la idea de temps. La llei del temps és ser dirigit, la llei del món és l'immediat; en aquest sentit, el món, que ens imposa el temps, el refusa. Però vivim en el temps, nosaltres. El temps és la nostra llei cada cop que ens adrecem a un objectiu; però, com que aquest cos que treballa és el nostre cos vivent, el treball és continuament interromput per intermedis pròpiament biològics, sobresalts, repòs, alimentació, son, que participen com a tals de la llei del món, però que, presos com en una xarxa de treballs, participen per consegüent també del temps. Més ben dit, des que l'home treballa, ja res a la vida li és del tot involuntari, enterament natural¹⁰. Allò que menja, prèviament ho ha preparat o fet preparar per un treball; fixa les hores dels àpats; fixa les hores de son, és a dir, preveu que, després de tals, tals i tals altres treballs, s'estirarà i interromprà totalment el treball; però fins i tot aquesta interrupció és calculada pel nombre de treballs possibles així suprimits. Fins no voler més és objecte d'un projecte. Inversament, en el curs del treball, el cos defuig perpètuament la voluntat del treballador amb sorpreses, sobresalts, aturades, deixaments sobtats, i és per ell perpètuament reprès. Així, mediat i immediat, treball i

naturalesa, a cada instant s'entremesclen per la pròpia estructura del cos vivent. És per això que no podem pensar el món sense pensar un curs del món; cosa que defineix la idea de causalitat. Idea essencialment ambigua, per la qual voldríem concebre canvis dirigits i tanmateix immediats. De què en resulta que la finalitat apareix com en certa manera inseparable de la causalitat, per bé que sempre rebutjada per ella.

*

Esq.

El temps només és irreversible per a l'ésser que recorda. Que el riu no remunta el seu curs, només ho sap el qui hi és a la riba. ¿Vol dir això que el temps irreversible no és més que una forma del pensament humà, una necessitat interior de l'esperit humà? A l'esperit, no n'hi ha, de necessitat interior. El temps ens és donat, no pas per la pura consciència de si, ans, segons la bella expressió del teorema de Kant, per la consciència de si empíricament determinada, és a dir, per la relació entre el món i jo. El temps ens és donat, com ho han sentit narradors i poetes, pel pas continu de somni a acció, de desig a esdeveniment. És en els nostres treballs que sentim que el temps s'escola. ¿Com? Primerament, pel pas de projectes a accions. Car, si els nostres projectes només es poden accomplir indirectament, ¿què vol dir, això? Que el projecte és separat de l'obra per un seguit de moviments que depenen d'aquest univers que m'és estrany tant com dels meus desigs, dels meus projectes i dels meus moviments passats. La novetat, l'imprevist, fan desviar a cada moment els meus treballs. D'on, la necessitat de concebre un curs del món tot sol, un Proteu conforme a la raó; i, tanmateix, no el puc pas concebre, un curs del món tot sol, en ser-me donat el temps, en els meus treballs, no pas com la llei del món ans com la condició imposada a accions i pensaments per la presència de l'univers extens. Així, la idea de causalitat és la idea més difícil de purificar de mitologia. La idea d'un lligam de causa a efecte és donada per l'experiència del treball i és alhora directament contrària a la idea de treball. La llei és, per als nostres treballs, que tot hi és mediat i, per al món, que tot hi és immediat. I, encara millor, és perquè tot en el món és immediat que res en els nostres treballs n'és, d'immediat. Car, per exemple, si vull anar fins a una porta que veig, hi ha un cert nombre de passes, entre el projecte concebut i el projecte realitzat; però, si considero el món tot sol, la distància que separava el projecte concebut del realitzat ja no separa res. Igualment, caldria dir que els instants no separen res o, més ben dit, que no n'hi ha, d'instants¹¹; però és gairebé impossible de pensar dos esdeveniments seguint-se l'un a l'altre sense afigurar-se una força treballant que hagi de passar pel primer per a arribar al segon. Ara, això no és veritat. Si comparem els canvis amb els treballs, hem de dir que són treballs que van tots sols. Definir causa d'un esdeveniment com allò que s'ha de presentar abans de l'esdeveniment és afigurar-se un treball. Totes les relacions no immediates entre instants o entre llocs són resums de treballs.

Temps i temps irreversible són la mateixa cosa.

////////////////////////////////////

Notes:

Sobre els seus estudis de filosofia:

~el juliol del 1924 aprova la primera part del batxillerat,

~l'octubre del 1924 entra al liceu Victor-Duruy, on farà un any de filosofia amb René Le Senne,

→el juny del 1925 és acceptada al batxillerat de filosofia del liceu Henri IV, on tindrà Alain (Émile-Auguste Chartier) de professor durant tres anys, el seu primer verdader mestre i referent de filosofia

→a la fi de la primavera del 1928 és acceptada a l'Escola Normal Superior,

→l'octubre del 1928 entra a l'Escola Normal Superior, que compagina amb cursos de filosofia d'Alain,

→l'octubre del 1929 comença el segon any a l'Escola Normal Superior, on durant el curs prepara la memòria per al Diploma d'Estudis Superiors, de títol *Ciència i percepció en Descartes*,

→el juliol del 1930 defensa la memòria davant el tribunal,

→l'octubre del 1930 comença el tercer any a l'Escola Normal Superior, en què prepara l'agregació de filosofia i pateix les primeres migranyes fortes,

→el juliol del 1931 és admesa a l'agregació i nomenada professora de filosofia al liceu de noies de Lo Puèi de Velai (Le Puy), al departament de Lo Naut-Léger (Haute-Loire), a l'Alvèrnia.

De fora el text:

→Simone Weil escriu aquest assaig als 20 anys d'edat, durant el primer any d'estudis a l'Escola Normal Superior.

→l'assaig fou publicat als *Libres Propos* núm. 8, el 29 d'agost del 1929, sota la rúbrica "Essais". Alain, al capdamunt de l'original, hi escrigué a mà l'apreciació: *Excel·lent. Sobre la causalitat, ataqueu de més a prop. Necessitat i impossibilitat que la causa precedeixi l'efecte, etc.*

→els *Libres Propos* (de subtítol *Journal d'Alain*), era una revista de format de butxaca que es publicava a Nîmes a partir de 1921, tot primer setmanal, i després bimensual els dos anys següents. Esdevingué mensual en reprendre's el 1927. Deixà d'aparèixer la tardor del 1935.

De dins el text:

de l'edició:

1.- Al·lusió a la novel·la d'H.G. Wells *La màquina del temps*.

2.- Aquesta fórmula no és pas de Kant, probablement li ve d'haver-la-hi sentit a dir a Alain.

3.- Simone anota en una altra banda: *Treball i percepció; rebaixar el cos al rang d'eina, i les emocions al rang de signes*, i un xic més lluny precisa: *El treballador és rebaixat al rang d'eina. El treball no és pas definit per canvis acompanyats, és un acte de l'esperit pel qual el cos humà és pres només com a eina i les emocions només com a signes, amb vista a moviments encadenats seguint les lleis de la matèria per a un fi posat per endavant. Així, d'aquest acte, tot ésser compost de cos i ànima n'és igualment capaç.*

4.- Els textos que segueixen no formen pas part de l'assaig, però s'hi relacionen, bé perquè van ser escrits com a preparació d'ell, bé perquè van ser escrits posteriorment com a desenvolupament d'alguna de les seves parts.

5.- Paul Valéry, a *La Jeune Parque*:

*Et dans l'ardente paix des songes naturels,
Tous ces pas infinis me semblaient éternels.*

6.- Jules Lagneau, a *Célèbres leçons et fragments*, hi diu: *Le temps mesure de l'espace, l'espace représentation du temps.*

7.- Kant, a *Crítica de la raó pura*, hi diu: *L'esquema pur de la quantitat [...] és el nombre, que és una representació que abraça l'addició successiva de la unitat.*

8.- Al dors d'un pla de com emprendre el Diploma sobre Descartes, hi té anotat: *Comentari del teorema de Kant: Essent el temps una necessitat que s'imposa a l'esperit, només pot reposar en alguna cosa que existeixi fora de l'esperit. [I no en altres esperits. Vegeu com Hamelin ha pecat contra la fraternitat. Els altres esperits, en comptes de ser els nostres testimonis en nosaltres, de parlar-nos des del fons de nosaltres, serien una necessitat estrangera. L'amistat pereix.]*

Octave Hamelin diu: Tot s'esdevé com si tots els éssers es comunicuessin en el sentit més fort del mot, és a dir, entressin en relació els uns amb els altres essent, i en tant que són, éssers separats.

9.- Al marge, a mà, hi ha anotat: Això no té cap sentit. Cal dir que, en el món considerat tot sol, el temps no és dirigit.

10.- Dessota de tot de la pàgina, a mà, hi ha anotat:

El que seria enterament voluntari

-----natural s'escaparia del temps.

*Però fins el pensament és conquerit
fins el son és acordat.*

11.- Anotat, a mà, al marge: No hi ha distància, en el món tot sol (=) no hi ha durada, en el món tot sol.

del traductor:

a.- “Desitjar de viure ahir és desitjar que un treball em separi de les obres que he acomplert”, és a dir, *Desitjar de viure ahir és desitjar que el treball fet ahir per a arribar a avui em separi de les obres ja acomplertes per aquest treball.*

b.- En els apunts d'una de les seves alumnes Simone Weil diu: “L'estat d'èxtasi té per condició la immobilitat. Hi ha una altra manera d'entrar a l'eternitat: és prendre possessió de l'espai i del temps”. Que vol dir: *Hi ha una altra manera d'entrar a l'eternitat: lligant el jo d'avui i el jo de demà per mitjà del projecte-treball-obra, car mentre em trobo actuant seguint aquest lligam deixo de sentir en certa manera el pas del temps, com en l'èxtasi.*

c.- Vol dir que *Només em puc alliberar d'aquest trencament entre el jo d'avui i el jo de demà, que és el temps, per mitjà del projecte-treball-obra que els relliga.*

d.- Vol dir que *Les coses, els llocs, són els uns fora dels altres i al seu costat, indiferents els uns als altres, juxtaposats, no pas els uns dins els altres ni els uns adreçant-se als altres.*

e.- Vol dir que *Les impressions que rebo per un determinat treball podrien ser considerades purament atzaroses, si no les relacionés, mercès a l'experiència acumulada pels treballs anteriors acomplerts, amb les rebudes per aquests treballs i amb les dels treballs imaginats per analogia amb ells.*

f.- “Constituir les impressions en objecte” vol dir *Situar-les en el món relacionant-les amb tot el que en sabem.*

g.- És a dir, que *El món s'oposa, exigint-me un treball, a tota direcció que jo pugui prendre, car l'única relació, en el món, és la juxtaposició, la de direcció no hi és pas.*

h.- “Si per a mi no hi ha res immediat, és que en el món, en cert sentit, només hi ha immediat” vol dir que, *Com que en el món només hi ha juxtaposició [i llavors, al món, per anar d'un punt a un altre, juxtaposats, no li cal el temps, hi va immediatament, car tot és a lloc alhora], a mi, per anar d'un punt a un altre, m'imposa la distància, la qual m'obliga a un treball, i aquest, en donar-se en el temps, fa que l'anar d'un punt a un altre no em sigui immediat.*

i.- Vol dir que *La ciència, en estudiar el món, que com a regne de l'immediat rebutja el temps, tracta el temps en certa manera com a immòbil –en l'estudi fet d'un fenomen, a un moment concret del fenomen sempre hi podem tornar, sempre és allà mateix, no se'n mou.*